

Schellingova filozofija – izabrani problemi

Uz temu

U tematskom bloku prvog broja *Filozofskih istraživanja* za 2020. godinu pod naslovom »Schellingova filozofija – izabrani problemi« priređeno je sedam znanstvenih i dva stručna rada. Četiri rada nastala su na temelju prethodno provedenih istraživanja, od kojih dva u sklopu izlaganja na međunarodnim konferencijama, a dva u sklopu izrade diplomskih radova. Tri preostala rada napisana su izvorno za ovaj tematski blok.

Rad pod naslovom *Indiferencija i opuštenost. Heidegger u svjetlu Schellinga*, autora Damira Barbarića, izvorno je izložen u svibnju 2019. godine na konferenciji »Sein, Grund, Ungrund – Schellings Bedeutung für das Denken Heideggers« u Freiburgu, dok je rad pod naslovom *Uz pojam »začinjanja-rađanja« u prvoj verziji* Razdoblja svijeta, autora Petra Šegedina, izvorno izložen u listopadu 2018. godine na ljetnoj školi »Klassische Deutsche Philosophie« u Dubrovniku. Rad pod naslovom *Povijesno-filozofijski horizont i oblikovanje pojma prirode u Schellingovu* Spisu o slobodi, autora Gorana Bakse, te rad pod naslovom *Filozofija kao duhovna znanost u Schellingovu srednjem razdoblju*, autora Ivana Smiljanića, sadrže doradene i proširene postavke izvorno iznesene u sklopu diplomskih radova obranjenih na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Prvi rad, onaj Gorana Bakse, obranjen je u rujnu 2018., dok je rad Ivana Smiljanića obranjen u lipnju 2019. godine. Tri preostala rada su rad pod naslovom *Objava u filozofiji? Uvid u Schellingov pojam objave*, autora Stjepana Kušara, potom rad pod naslovom *Schellingovo samorazumijevanje u povijesti filozofije*, autora Kristijana Gradečaka te rad pod naslovom *Znanost i poezija. Pojam nove mitologije u Schellingovoj filozofiji*, autora Denisa Novka. Kao prilog temi u broj su pridodana dva tematski bliska prikaza zbornika Matice hrvatske, pod naslovom *Sloboda i zlo. Schellingov »Spis o slobodi«*, objavljenog 2017. i *Postojeći pojam. Hegelov »Predgovor«* Fenomenologiji duha, objavljenog 2018. godine.

Radovi obuhvaćaju teme iz cjelokupnog razdoblja Schellingova stvaralaštva pa stoga mogu pružiti pregledan uvid u njegovu filozofiju te pritom ukazati na probleme odnosa negativne i pozitivne filozofije, važne i za njihovo suvremeno vrednovanje. Raznovrsnošću tema radovi također zahvaćaju dosad često aktualizirano pitanje kontinuiteta Schellingove filozofije pa je, imajući to u vidu, odlučeno da se oni objedine općenitijim naslovom. Odabir ovakvog pristupa pokazao se primjerenijim jer bi mnoštvenost tema, kao i način Schellingove methodske obrade, zahtijevao strogu i usku ograničenost na pojedine pojmove i probleme, što bi, dakako, iziskivalo mnogo opsežniji pothvat.

Upravo ta osebujna sudbina Schellingove filozofije s obzirom na često raspravljano pitanje njezina kontinuiteta, kao i recepcije u povijesti filozofije, svoj početak ima još za njegova života, a uz sve poteškoće i nejasnoće koje se nameću pri pokušaju savladavanja vrlo zahtjevnog sadržaja, samo istraživanje čini još složenijim. Tomu je dobrim dijelom pridonio i sam Schelling upravo promjenljivom i za mnoge nepredvidljivom naravi filozofijskog pristupa pojedinim problemima. No, pritom ne bi trebalo zanemariti činjenicu da je velik dio njegovih predavanja i za života neobjavljenih djela gotovo cijelo jedno stoljeće, od njegove smrti 1854. godine pa sve do sredine 20. stoljeća, ostao neistražen i zabačen u raznim njemačkim i europskim bibliotekama. Uslijed veće popularnosti Hegelove filozofije, ali i velikog broja nedovršenih i neobjavljenih djela, njegova je filozofija nakon smrti ostala u sjeni nekih aktualnijih političkih i filozofskih zbivanja.

Nekoliko je razloga zbog kojih je Schellingova filozofija ostala dobrim dijelom zanemarena. Prvi razlog leži u tome što je on svoju filozofiju nastojao uvijek iznova iznijeti na nov i publici razumljiviji način, a što je, sagleda li se iznimnost tema kojima se bavio, kao i sam pokušaj da cijelu filozofiju obuhvati u sistematsku cjelinu, pridonijelo otežanom razumijevanju pa čak i odbojnosti spram njegove filozofije. Tomu je u prilog išao i niz kritika za vrijeme i nakon njegova života, kao i prekid odnosa s Hegelom nakon 1807., a što je uvelike pridonijelo predodžbi o Schellingu kao filozofskom Proteju, jer su kritičari njegovu oduševljenost uvijek novim gledištima i saznanjima pripisivali sklonosti mijenjanju stajališta.

Promjena stajališta pak, koja prati Schellingovu zreliju razdiobu vlastite filozofije na raniju negativnu i kasniju pozitivnu, velikim je dijelom bila potaknuta upoznavanjem Franza von Baadera i teozofskog učenja Jakoba Böhmea, te je ona mnogo više preoblikovanje već utemeljenih stavova, osobito kada je riječ o shvaćanju bezdana (*Abgrund*) kao iracionalnog temelja svijeta. Kao polazište njegova prijelaznog razdoblja povijesne filozofije, primjerice, ističe se upravo pretpostavka »creatio ex Deo«, pri čemu se naglasak stavlja na prirodu u Bogu (*natura naturans*) kao temelj stvaranja i stupnjevito razvoja svijeta, čiji je vrhunac upravo egzistencija slobode. Ovi stavovi jasno ukazuju na činjenicu da se sadržaj Schellingove filozofije tijekom njegova života nadograđivao novim saznanjima, a stavovi ranije filozofije, kao što su primjerice samostojnost prirode, panteizam, organizam, dinamički proces i svijest, još su uvijek prisutni, no sada sagledani u kontekstu novostечениh uvida, koji stupnjevito vode do kasnije pozitivne filozofije. Pitanje odmaka od ranijih panteističkih stavova pod utjecajem Spinoze i priklanjanja teističkim stavovima kasnije filozofije još je uvijek otvoreno.

Tomu u prilog dakako idu i Schellingova promišljanja iz zaključnih dijelova prve verzije *Dobā svijeta* (1811.), kao i zaključna razmatranja *Erlangenskih predavanja* (1821.), objavljenih 1969., u kojima iznosi svoje shvaćanje stupnjevito kretanja povijesti svijeta. Na jednak način kao što je stupnjeviti razvoj u prirodi prikazan u ranijoj filozofiji prirode, a stupnjevito kretanje povijesti samosvijesti u transcendentalnoj filozofiji, ovdje je prikazan opći tijek povijesti, koji već 1811. najavljuje Schellingovo filozofijsko stajalište izneseno u kasnijem razdoblju mitologije i objave. Prvotno razdoblje svijeta tako opisuje kao razdoblje panteizma u kojem vladaju nužnost i prisila, nakon čega slijedi razdoblje dualizma iz kojeg se potom razvija ravnoteža snaga, odnosno trojedinstvo u opreci jedinstva i dvojstva, a to razdoblje on naziva višim dualizmom (rađanje duha iz prirode). U njemu se uspostavljanjem životnosti i dinamike prevladava prvotna opreka kao i mehanicističko shvaćanje svijeta.

Nakon dualizma slijedi teizam kao razdoblje svrgavanja nužnosti panteizma i uspostavljanja povijesnog razdoblja slobode, odnosno sistema slobode (WA I, str. 87–107; IPU str. 170–173). Stupnjeviti razvoj u povijesti u sebi sadrži sve elemente dinamičkog i organskog procesa, a sama podjela neodvojiva je od razvoja Schellingove filozofije, počevši s panteizmom ranijeg razdoblja, preko razrade prvotnog proturječja dvaju principa (prirode u Bogu) u srednjem razdoblju do kasnijeg razdoblja filozofije mitologije i objave.

Važno je napomenuti da su svi momenti stupnjevitog razvoja prisutni u svakom od pojedinih momenata, što znači da se prevladani stupnjevi ne ukidaju, nego postaju temelj sljedećeg višeg stupnja. Na jednak način i Schellingova kasna filozofija ne ukida raniju, nego je upotpunjuje te se na nju nadovezuje. Prema tome, on u *Filozofiji mitologije* utvrđuje kako posljednji korijen kršćanskog trojedinstva (*Drei-Einigkeit*) leži u nauku svejedinstva (*All-Einheit*) (SW 2/2, str. 79). Tijek Schellingove filozofije ne prati strogo slijed njegove stupnjevite podjele povijesti, no jasno se može uvidjeti da ideja panteizma naposljetku vodi do osobnog i živog Boga kršćanstva. Zanimljivo je pritom se osvrnuti na njegovu raniju podjelu povijesti iz *Sistema transcendentalnog idealizma*, gdje se prvotno razdoblje povijesti opisuje kao vladavina *slijepo moći sudbine*, potom slijedi razdoblje *prirode*, koje završava savezom naroda, a naposljetku dolazi razdoblje *providnosti* u kojem biva Bog (SW 1/3, str. 604; hrv. prijevod, str. 278–279). Prvotno razdoblje svejedinstva (panteizma) završava dakle živim i objavljenim Bogom u kojem panteizam nije ukinut, nego se ostvario kao »istinski panteizam«. Razlika je doduše u tome što se u ranijoj filozofiji objava nastojala postići u umjetnosti, odnosno estetičkim zorum, a kasnije se ona razrađivala u filozofiji religije, odnosno objave.

Drugi razlog, svakako neodvojiv od prvog, bio je taj što Schelling nakon *Filozofijskih istraživanja o bitstvu čovječe slobode i predmetima koji su s tim u svezi* (1809.) nije objavio neko značajnije djelo; objavio je tek jednu raspravu pod naslovom *F. W. J. Schellingov spomenik spisu o božanskim stvarima Friedricha Heinricha Jacobija* (*F. W. J. Schellings Denkmal der Schrift von den göttlichen Dingen etc. des Herrn Friedrich Heinrich Jacobi*, 1812.) u kojoj se osvrnuo na godinu dana ranije objavljeno Jacobijevo djelo pod naslovom *O božanskim stvarima i njihovoj objavi* (*Von den göttlichen Dingen und ihrer Offenbarung*, 1811.), te kraći spis pod naslovom *O božanstvima Samotrake* (*Ueber die Gottheiten von Samothrake*, 1815.). Potonji je spis u listopadu iste godine kao predavanje izložen u Bavarskoj akademiji znanosti, a zamišljen je kao prilog za života nikad objavljenim *Dobima svijeta* (*Weltalter*, 1814./1815.). Nakon tih kraćih spisa Schelling do kraja života više nije objavljivao.

Treći razlog leži u tome što je niz djela objavljen tek posthumno u Schellingovim *Sabranim djelima*, koje je objavljivao njegov sin Karl Friedrich August Schelling od 1856. do 1861. u četrnaest svezaka. Neka značajnija djela tako nisu bila poznata javnosti za vrijeme njegova života, a uzevši u obzir dugi niz godina u kojima nije objavljivao, neminovno je bilo svojevršno misaono udaljšavanje od čitateljstva. Djelo *Filozofija umjetnosti*, primjerice, objavljeno je tek u petom svesku *Sabranih djela* te sadrži zbir predavanja održanih najprije u Jeni u zimskom semestru 1802./1803. te ponovljenih u Würzburgu u ljetnom semestru 1804., zimskom semestru 1804./1805. i ljetnom semestru 1805. Predavanja iz Würzburga pod naslovom *Sistem cjelokupne filozofije, napose filozofije prirode* (1804.), a koja slove kao najobuhvatnije izveden sistem iz razdoblja filozofije identiteta, objavljena su u šestom svesku. Potom su u sedmom svesku objavljena *Stuttgartska privatna predavanja* (1810.), koja je

Schelling održao u užem krugu, a tematski se neposredno nadovezuju na *Spis o slobodi* (1809.) te prethode *Dobima svijeta* (1811. – 1815.). Potonji spis tiskan je u više navrata (1811., 1813. i 1814./1815.), no zbog raznih okolnosti objavljen je tek posthumno u osmom svesku *Sabranih djela* gdje je, kako ističe K. F. A. Schelling, objavljena najobuhvatnija verzija nastala 1814. ili 1815. Iz tog razdoblja također valja navesti *Erlangenska predavanja* (1821. – 1825.), objavljena u devetom svesku. Predavanja iz razdoblja Schellingove kasne filozofije, dakle, predavanja iz Münchena i Berlina (*Filozofija mitologije* i *Filozofija objave*) čine Schellingovu pozitivnu filozofiju, a objavljujivana su od jedanaestog do četrnaestog sveska. Ovdje također valja istaknuti da su predavanja koja je održao u Berlinu od 1841./1842. do 1846., upravo u gradu u kojem je Hegel postigao najveći uspjeh svojim predavanjima, euforično najavljujivana kao pozitivno shvaćanje religije naspram Hegelovih racionalističkih uvida, no na koncu su loše prihvaćena te smatrana zastarjelima i nejasnima.

Uz *Sabrana djela* u drugoj polovici 20. stoljeća pa sve do danas pronađeni su i objavljeni zapisi predavanja koji daju novi uvid u Schellingovu filozofiju, a s time i na razvoj njemačkog idealizma uopće u smjeru njegova dovršenja. Niz novih istraživanja pokrenuo je Horst Fuhrmans 1939. pronašavši u Sveučilišnoj knjižnici u Münchenu gotove sve nacрте Schellingovih Münchenskih predavanja od 1827./1828. do 1841., zatim zapise erlangenskih predavanja iz 1820./1821., kao i verzije *Dobā svijeta* iz 1811. i 1813. U srpnju 1944. cijela ostavština iz Münchenskog razdoblja uništena je u zračnim napadima na München, no u narednim desetljećima pronađena je većina zapisa predavanja od 1827./1828. do 1835./1836., kao i zapisi posljednjeg predavanja u Münchenu iz 1841. Iz Sveučilišne knjižnice spašeni su izvorni rukopisi prvog predavanja u Münchenu iz 1827./1828. pod naslovom *Sistem dobā svijeta* (*System der Weltalter*), objavljenog 1990. te već spomenute verzije *Dobā svijeta*, objavljene 1946. Pod naslovom *Doba svijeta: Fragmenti*. Pronađenu verziju erlangenskih predavanja objavio je sam Horst Fuhrmans 1969., pod naslovom *Initia philosophiae universae*. Predavanja pod naslovom *Utemeljenje pozitivne filozofije* (*Grundlegung der positiven Philosophie*) iz 1832./1833., objavljena su 1972., predavanja pod naslovom *Uvod u filozofiju* (*Einleitung in die Philosophie*) iz 1830. objavljena su 1989., zatim su 1992. pod naslovom *Izborna verzija filozofije objave* (*Urfassung der Philosophie der Offenbarung*) objavljena predavanja iz 1831./1832., dok je zapis posljednjeg predavanja u Münchenu 1841. objavljen 1996. pod naslovom *Filozofija mitologije* (*Philosophie der Mythologie*). Značajno je također nadodati da su 2002. iz berlinske ostavštine objavljeni novi *Fragmenti Dobā svijeta*.

Uz novoobjavljena djela Bavarska akademija znanosti u proteklih nekoliko godina u sklopu *Historijsko-kritičkog izdanja* objavljuje Schellingova djela zajedno s novopronađenim i još neobjavljenim zapisima predavanja. U nešto skromnijem opsegu i kod nas se odnedavno Schellingovoj filozofiji posvetilo više pažnje, a tomu svjedoče prijevodi njegovih glavnih djela, pa tako uz već objavljene prijevode, od kojih valja istaknuti prijevode Viktora D. Sonnenfelda (*Sistem transcendentnog idealizma*, 1965. i *Pisma o dogmatizmu i kriticismu*, 1986.), Branka Despota (*Spis o slobodi*, 1985. i *O metodi akademjskoga studija*, 1991.), Kirila Miladinova (*O povijesti novije filozofije u: Minhenska propedeutika*, 1993. i *Uvod u filozofiju objave u: Berlinska propedeutika*, 1996.), Damira Barbarića (*Filozofija mitologije u dva sveska*, 1997. i 2000.) te prijevod Marijana Cipre (*Filozofija umjetnosti*, 2008.), možemo navesti prijevode Kristijana Gradečaka (*Dobā svijeta*, 2016. i *Stuttgartska privatna predavanja*, 2019.), a u pripremi za objavljivanje trenutno su djela

Bruno ili o božanskom i prirodnom principu stvari i Ideje za filozofiju prirode. Također treba istaknuti zbornik Matice hrvatske pod naslovom *Sloboda i zlo. Schellingov »Spis o slobodi«* (2017.), urednika Damira Barbarića, koji sabire tekstove izložene u sklopu treće Filozofske škole Matice hrvatske, održane 2014., te knjigu sabranih rasprava Damira Barbarića pod naslovom *Bezdan slobode. Uz filozofiju F. W. J. Schellinga*, objavljenu u veljači 2020. u Matici hrvatskoj. Uz navedene knjige i prijevode valja istaknuti iznimno vrijednu međunarodnu ljetnu školu pod nazivom »Klassische Deutsche Philosophie«, koja se proteklih nekoliko godina održava u Dubrovniku, a posvećena je Schellingovoj filozofiji. Organizatori škole su Petar Šegedin i Christoph Binkelman, a važno je dodati da su uz Binkelmana redoviti sudionici Vicki Müller-Lüneschloß i Daniel Unger, suradnici na projektu izdavanja *Historijsko-kritičkog izdanja* Schellingovih djela.

Schellingova filozofija u novije doba tako zadobiva jasnije obrise, a uvriježena poimanja u prikazima povijesti filozofije smještaju se na pripadno mjesto, osobito kada se kasna pozitivna filozofija sagleda kao vrhunac i prevladavanje osnovnih postavki *njemačkog idealizma* u povijesnoj i slobodnoj filozofiji zbiljski egzistirajućeg bitstva. Pritom bi valjalo pobliže razmotriti u kojoj su mjeri upravo osnovne postavke Schellingove pozitivne filozofije svojevrsni temelj za kasniju, nikad u potpunosti razrađenu i produbljenu realnu filozofiju, zagovaranu u raznim sustavima druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Bez obzira na brojne prigovore iz tog razdoblja usmjerene na njegovu kasnu filozofiju, ona može iznova poslužiti kao polazišna točka za produbljivanje jedne dinamičke, životnošću prožete povijesne filozofije.

Tematski blok posvećen Schellingovoj filozofiji priređen je upravo imajući u vidu ranije iznesena nova saznanja i istraživanja njegove filozofije s uvjerenjem da će pružiti dodatni poticaj za istraživanja iznimno bogatog i vrijednog filozofijskog sadržaja.

Denis Novko